

старого Смотрицького, — на жаль, захована в досить знищеній копії. Має напис: «От сынода Берестейского через священника Корытского мнѣ данное для вѣдомости», що, можливо, треба розуміти як записку «священника з Корця». Я наведу сю маленьку записку в цілості, бо вона варта того:

Року 96 октебра 6 дня въ среду, въ четвер, въ пятницу и субботу сыноды былъ у Берестью великий, Грекомъ зъ Римляны о зъедноченью, на которомъ митрополить Рогоза и владыки: полоцкій Германко, володимерскій Потѣйко, луцкій Кривилко, холмскій Збирошко, пинскій Ионище — яко перво крыянкомъ, покутнѣ и подступно до римского папы сонмища, отступивши православия святого греческого вселенского бѣгали (а никто ихъ — яко пророкъ Иеремія и апостолъ до Римлянъ въ главѣ десятой мовятъ — не слалъ!), — такъ и теперъ явно сами только приложили ся и повинули ся однѣ! За што заразъ отъ Римлянъ въ замку чествованы, и яко медвѣди музыку скоромошскою — тарарушками утѣшаны, але раднѣй — посмѣваны были! Ино не одноѣ овечки словесной за собой потягнути и взяти не могли, только сами одни волку ся отдали. А стадо, хвала Богу, вицѣль все самымъ Богомъ охраняемо, вкупѣ и единого сердца и устѣ въ православии давнемъ ко хвалѣ божой zostало. А они яко змѣнники и супостаты, присяги господаря короля и волностей и покою хрестіанского нарушители и сказцы, черезъ легкотовъ патріаршихъ и иныхъ митрополитовъ, епископовъ, архимандритовъ, игуменовъ, протопоповъ и презвитеровъ, числомъ сту шести особъ, а къ тому князей, пановъ и пословъ ихъ съ обоихъ панствъ съ коруны Польской и великого князства Литовского многихъ, и огуломъ всѣми православными хрестіаны — отъ духовенства и власти церковное отсужоны, и со все влады святительскоѣ обнажены и за простыхъ вымѣнены суть. И соборнѣ (ухвалено посольство) до господаря съ прозбами отправити и послати (абы е королевская милость) маетности церковные отъ нихъ отобрати росказать, (а на мѣстце тыхъ) змѣнниковъ иныхъ правовѣрныхъ и статочныхъ пастырей — митрополита и владыкъ подати рачиль. А дотоль поки (тые змѣнники) будутъ, тогды у молитвахъ звыкльыхъ патрярха царгородскій куръ Гавриль маеть ся отъ священниковъ упоминати и похваляти. А (тыхъ змѣнниковъ) завжды опушонныхъ и въ згордѣ мѣтъ, и за епископы почитаны не мають быти. И такий skutокъ того сыноду стал ся¹.

Потій. Проти православної фаланги з уніатської сторони вступає в сім часі один тільки Потій. Він організатор і політичний борець, і одинока літературна сила уніатів: полеміст, проповідник, історик уні, на своїх плечах виносить він її, рятуючи своєю незвичайною енергією від упадку. Се загальноприйнятій погляд, що, незважаючи на яку могутню поміч і підтримку папської курії, королівської влади, католицького кліру і католицької аристократії Польщі, тільки завдяки великій енергії і здібностям Потія та повній безоглядності і неперемінливості в способах боротьби, що він виявив, Берестейська унія не лишилася при загальній во-

¹ Акты Зап. Россіи IV с. 146, в скобках те, що я доповняю наздогад — викрапковане видавцем

рожнечі православного громадянства таким же порожнім словом, як унія Флорентійська¹

Але, незважаючи на великий інтерес, що викликає ся людина як індивідуальність, як письменник, як історичний діяч, що полишив по собі такий глибокий слід в історії України, і ширше — всього слов'янства, можна сказати, — ним займались мало і нерадо. Не тільки православні, для котрих Потій був і лишився до нинішніх часів постаттю дуже неприємною², але й уніати з католиками, славлячи заслуги Потія як «апостола унії», не радо ним займались. Крім Льва Кішки, що видав в 1714 р. його біографію, при польським перекладі його казань³, властиво, нічого замітного не вийшло з сеї сторони, — аж до 300-літнього ювілею унії, коли ожививсь інтерес до сеї доби взагалі і стали появлятися студії як Студинського, присвячені між іншим Потієві⁴, а дали

---

¹ Так оцінював роль Потія на сто літ пізніший його наступник Лев Кішка: «Коли б по смерті Михайла Рогози римська столиця не постановила чутилого митрополита, Іпатія мовлю, — приєднана Русь напевно відпала б назад у схизму» (л 2 об). А от що півторасти літ пізніше писав уже православний «митрополит литовський» Макарій Булгаков у своїй «Історії Русской церкви»: «Для литовської церковної унії Потій зробив стільки, як ніхто з його товаришів без нього, його зусиль і праць, вона б не закрипнула в краю, не пустила б коріння, і з перших же початків помалу загрожла б, стівши такий загальний і однодушний опір з боку православної людності. Скільки відомо, сам Потій, ставши митрополитом, ні разу не звертався до своїх товаришів, не кликав на поради ані до спільної боротьби за унію. так мало сподівався він від підвладних йому єпископів! Він за краще вважав постояти без них самому за свою улюблену унію всіми своїми силами і засобами, і дійсно вирятував її в початках і закріпив її в литовським краю».

² От як писав про нього м. Макарій «Нема підстав заперечувати, що І. П. працював на сім полі за переконання. Але всі негідні способи, яких він уживав для своєї мети, вопіючі неправди, до котрих він не стидався раз-у-раз звертатися для перемоги своїх ворогів, всі насильства і нагінки, якими він силкувався накинути православним ненависну їм унію, кладуть на ім'я Потія в історії незгладиму пляму стыду і неслави» (Х. с. 411).

³ Kazania y Homile meza božego Niesmertelnej Slavy y Pamieci Hipacyusza Pociēja Metropolitы Kijowskiego, Halickiego y calaej Rusi, Biskup Włodzimierskiego y Brzeskiego, z Listem Melecusza Patryarchy Alexandryjskiego a Responsem Hipacyusza Przezemnie Leona Kiszke, Protothroniego y Administratora Metropoliej caliej Rusi, Biskupa Włodzimierskiego y Brzeskiego z Ruskiego języka na Polski przetlumaczone, y swiatu ogłoszone. Roku Panskiego 1714 Typis Monasterij Supraslensis PP. Basilianorum. Книга присвячена правнукowi Іп. Потія Людвикові-Костянтинови Потієві, тодішньому каштелянові віленському і гетьманові вел. кн Литовського. Примірник Київської Академії, що ним я користувався, має напис, що його подарував 1715 р. сей Л. Потій єзуїтові de la Mars, а той видав її 1716 р. pro rethoribus academicis (віленських) ubique fuerint. Потім належав він бібліотеці Острозькій Орг. Д. В. М.

⁴ К. Студинський: Polemiczne pismo Pociēja, Львів, 1897 (про «Унію»), Хто був автором Αντιόθησις-а з р. 1599 (Записки львівські т. 35, 1900): Pięrcwszy występ literacki Hipacyusza Pociēja, Львів 1902 (про його «Унію» і з приводу неї), Ze studiuj nad literaturą polemiczną, Краків, 1905 (з

300-ліття його смерті дало привід до видання присвяченого йому спеціального уніатського збірника¹. Гарячий, бойовий, нестримний характер Потія мало підходив для канонізації й ушвачення його пам'яті як столпа церкви. А з другого боку, не щастило йому і в істориків культури і письменства — хоч тут його постать має великий інтерес, і велика літературна спадщина Потія: теологічні трактати, листи, проповіді становлять дуже цікавий соціальний і літературний факт.

Дуже дивно, що такий активний і гарячий темперамент проявляє себе так пізно. Родився Адам Потій (в єпископстві Іпатій) ще в початках сорокових років (1541 р., як приймають)², у заможній і впливовій родині Берестейщини, як старший син Льва Потієвича³, довголітнього великокняжого дворянина, писаря і підскарб'я, що в сій ролі лишив по собі дуже важну пам'ятку: попис великокняжих замків Волині й України, споряджений з великокняжого наказу в 1545 р. Молодий Потій, підрісши і пройшовши науку, був відданий, звичаєм тих часів, на двір найбільшого з магнатів в. кн. Литовського — кн. Радзивіллів. Се було, очевидно, при кінці 1550-х рр., коли сей двір був найбільшим вогнищем кальвінізму. Тут Потій, як сам каже, докінчив свою науку і перейнявся кальвіністськими поглядами; очевидно, побував і за кордоном, на євангелицьких університетах — судячи з то-

---

XLIII т Rozpraw Wydz filologicznego); дві статті «Хто переклав на руську мову Synod Brzeski Скарги» (автор доводить, що Потій) і «Полемика Потія з Піагом», Пам'ятки полемічного письменства к XVI і поч XVII в., 1906 (Пам укр-р мови і літ. V); Полемічне письменство в р. 1608 (Записки львів 104, 1911), В тристаликте смерті митрополита Іпатія Потія (ювілейна книга м Іпатія Потія, як нижче), Львів, 1914

¹ Ювілейна книга в 300-літні роковини смерті митрополита Іпатія Потія, видана заходом Товариства св Ап Павла, Львів, 1914, містить після опису ювілейних свят. *О. І Савицький*, Іпатій Потій, єп володимерський і митрополит київський і львівський (біографія), *о. др Боцян* Митрополит Потій, апостол Унії, *О Макарушка* Огляд літературної діяльності м Іпатія Потія; *др. В Шурат* Потієва Унія, *др К Студинський*, як вище, *др Іван Копач* — ювілейна промова Крим того. *М. Чубатий* Митр. Іпатій Потій, апостол церковної єдності, Львів 1913

² З старшої літератури *Н. Трипольский*. Уніатский митрополитъ Іпатій Потій и его проповѣдническая дѣятельность — Труды Киев. дух ак 1877—8 (найбільша праця про Потія, але цілком баламутна — див далі) *О Леввицький* Іпатій Потій митр кievскій — Пам'ятники старини въ западно-русскихъ губерніяхъ т VIII, 1885, *A Bruckner*. Spory o unię w dawnej literaturze — Kwart. Historyczny 1896 *Dr Józef Krukowski* Krytyczny rozbiór kazafi i homilij Н Росіея, Gazeta Koscielna 1899. Розбір сеї праці *Б. Пюрка* в львівським Бдгословським Віснику 1900 р. Також відповідні розділи в працях Жуковича, Третяка і Возняка.

³ Дату сю подав Кішка, і вона приймається всіма пізнішими біографами.

⁴ Дід його писався П а т е й Тишкович, се, мабуть, ім'я Іпатій; батько писався Лев Патієвич (Паткевич мб не добре прочитано) і Потеевич, внук — Потій, Потей, в польській формі Росієй, що відповідає українському Потій і вказує на таку вимову імені.

го, з яким роздраженням він потім прийняв на свій рахунок Клірикову похвалу тим, що за кордоном не «диндовали» і своєї батьківської віри «чужими пстротинами не помазали»¹. Але кінець кінцем він у нововірстві розчарувався, як каже, — бачачи переходи євангелицтва в арианство і новохрещенство, і приблизно коло 34 року життя вернувся «до своєї старожитньої руської віри»². В той час він вступив у батьківські сліди — служив на королівським дворі секретарем, потім займав земські посади своєї Берестейської землі, — що були і лишились майже дідичними в їх роді — спочатку уряд писаря, згодом земського судії (одну з найвищих земських посад), а 1588 р. дістав від короля титул берестейського каштеляна, себто сенаторську гідність.

При тім Потій виявляв живі інтереси й до церковного українського життя, показував себе прихильником братського руху, помагав організувати братство в Бересті; а zarazом перед католицькими біскупами, що з тої нагоди рекомендують його «найбільш освіченою людиною між своїми», заявляв себе прихильником унії: радив їм використати приїзд патр. Єремії і викликати греків на диспут, щоб виявити перед православними їх релігійну нестійкість. Кн. Василь-Костянтин Острозький, що сам тоді прихильно ставився до планів унії православних з католицькою церквою як способу вивести православну церкву й особливо її ієрархію з її тодішнього занепаду, цинив такі настрої й гадки Потія, і коли той потім незадовго повдовів, став намовляти його взяти на себе єпископський чин і зайняти місцеву владичу кафедру володимирсько-берестейську. Вона опорожнилась на поч. 1593 р., і кн. Острозький, як перший магнат Волині і староста володимирський, до певної міри вважав себе її хазяїном. Потій, що мав велику родину, шестеро синів і доньок, довго вагавсь: хотів оженитись удруге, сватав доньку воеводи полоцького Дорогостайського, Криштоф Радзивілл вів переговори, але панна не пішла чи її не видали, і Потій ршив стати владикою. Як висловлюється його біограф Кішка. «делкатне, бо сенаторське, тіло, приодів грубою сукнею закону Василя Вел.» Але панні Дорогостайській того не забув, що вона його загнала під сукню!

Як людина близька дворові і католицькому єпископатові, Потій, очевидно, знав уже тоді те, чого не знав Острозький,

---

¹ Пам. полем лит III с 408 і 1071

² Автобіографічний лист його передр. в Актах Зап. Росси IV с 209, з нього і з інших листів Потія викомбінують вищезгадані відомості, натомість звистку Кішки, що Потій від малечкості виховувався на дворі Жигимонта-Августа і зоставсь на нім аж до смерті короля, вважаю менш правдоподібною

що випрошував йому владитство у короля, — що група владик, з Балабаном у головах, вже сприсяглася на унію й вела переговори з королем про умови і способи її проведення. Війшовши між них, Потій став головним промотором сього плану, їздив до Рима для його проведення — Терлецький попри нього грав роль статиста; енергійно збирав для унії прихильників між аристократією і зовсім природно за чотири роки, по смерті Рогози, дістав титул митрополита і провідне місце, на котрім зостався до смерті, в 1613 р. Безоглядно поборював православну опозицію, заривав, де міг, церковні маетки, добивався від уряду, щоб уживав всіх своїх засобів до репресій, для зламання опору нижчого духовенства і людності. Викликав тим завзяту ненависть серед православних (пробували його вбити у Вільні на вулиці — в 1609 р.) — і їм платив тим же, до смерті непогамований, непримирений, безоглядний і прославлений за те в своїх кругах як аскет і праведник¹.

Перший раз, таким чином, розпоряджуємо хоч скільки-небудь конкретно біографією письменника, і при тим досить живою і барвистою, — тому я коротко спинився на ній. Знаємо, з ким маємо діло, і тим краще можемо оцінити літературні засоби, котрими орудує сей найбільший магнат у сучаснім українським письменстві і найученіший між сучасниками своїми муж, як його нам рекомендують сучасники-католики.

Переходячи до літературної спадщини Потія, стрічаємось, одначе, відразу з серйозною перешкодою. Потій рідко відслонював своє авторське обличчя, писав і публікував здебільшого анонімно або псевдонімно, а значна частина його літературного діла — проповіді — заховалися в перекладі і хто зна — чи їй не проредактовані притім руками видавців Приходиться, виходячи від творів безсумнівно Потієвих, а також його автентичних листів, доходити його авторства на підставі подібності змісту і стилю, — на щастя, сильно колоритного й індивідуального

Першим звісним літературним твором Потія вважається «Унія альбо выкладъ преднѣйшихъ артыкуловъ ку зъодноченью Грековъ съ костеломъ Римскимъ належашыхъ», видана в Вільні в 1595 р.² без імені автора: видно тільки, що се один з єпископів — ініціаторів унії. Подібності стилістичні і деякі інші вказівки не лишають сумніву, що автором був

¹ Дуже детально описана його побожна смерть Кішкою, мовляв, — з паперів фамільного архіву Потіїв д 4

² Передр в II т Памятн полем лит

Потій¹. Але виникає гадка — невже такий завзятий полеміст, яким він себе виявляє, почавши від сього часу, доти — до яких 55 літ життя ні разу не согривив літературно? Се здається мені неймовірним, і я не трачу надії, що з часом відкриються нам ще раніші його писання.

«Унія» з літературного боку менш интересна: автор виясняє мотиви, які привели владик до унії й обговорює п'ять «найголовнѣйшихъ артыкуловъ, которые до тоє згоды перешкажають — о похоженю Духа Светого, о чысцу, о зверхности видомого и настаршого пастыра, о календару, о антихриствѣ» (118). Виклад, як на Потія, здержливий і предметовий, зрідка тільки автор дає вислів своєму сердитому настроєві, як у наведеній вище згадці про православну доктрину про папу-антихриста, або от як він остерігає «неукого простака руского» від протестантів:

Нехай жебы одно — чого пане Боже уховай — тые геретыкове сегоднешние въ томъ панствѣ господара нашего надъ Рымляны верхъ одержали, и такъ яко въ Англиш маючи по собѣ пана въру рымскую и все набоженство рымское викоренили, певне бы и намъ, хотя се з ними братаемъ и на папежа и на Рымляновъ згожаемъ, не заборговали, але рыхлей бы нѣмо быдло (яко насъ называють) до оборы своеє загнали!²

В передмові досить интересно описується прикре становище, в котре попали ініціатори унії, що хотіли, мовляв, вирятувати вірних від еретичних сект, які розмножилися за недбалістю головних пастирів — патріархів:

Што жъ было иншого намъ бѣднымъ и горкимъ подпасычомъ чинити? Одно, видечы недбалость и нечуйность пастырей нашихъ головныхъ — до лѣпшого ряду и до оное старожитности и згоды светое, которая за продковъ нашихъ бывала, вернути ся О чомъ гды смы водлугъ повиннос(т)и наше радить и промышлять почали, вмѣсто подякованя и вдячности за старане нашо у великую ненавис(ть) и в неласку до своихъ же пришли Так же не толко словъ ущипливыхъ писма вшетечного намотрѣли ся и наслухали, але наконецъ и погрозокъ и небезпечности здоровья нашего увездъ полно О котрое мало стоимъ, бо для правды божое и того положить не страхаемо ся. А ото нажалоснѣйшая — ижъ вснмъ геретическимъ и дьявольскимъ сектамъ волно — старшымъ о poradку межы своимн промышляти, людей православия хрестианского до своей въры наворочати — то словы то писмомъ, то синодами. Наконецъ — волно Пана Бога блюзнить и противъ превѣчному маестатови Сына Божего писма заразливые выдавать, друковать, людей добрыхъ а во имя Отца и Сына и Святого Духа въ церкви божой вже окрещеныхъ — знову крестити, понурити Наконецъ — другимъ до жидовства и до ярма старозаконного, съ которого насъ Христось Господь вже освободилъ — волно удавати ся А предся вси молчатъ, а не толко

¹ Так висловивсь уже в 1879 р. Макарій (IX с 603), і його здогад не стрив нізвідки заперечення, ширше розвинув і обгрунтував його ак. Студинський в студії «Pierwszy występ literacki Н Росієжа», присвячений спеціально «Унії».

² Пам полем. лит 147.

похвалою яких на здорове, але и злого слова на нихъ речи не смѣють.¹ А намъ, горкимъ часто епископомъ, которые власть не отъ посполитого чедовѣка, але отъ Бога и отъ порадныхъ пастырей, въ церкви божой поставленыхъ, за рукоположенемъ ихъ маемо,— не маеть быти волно о лѣпшомъ порадку в церкви божой и о направъ старати ся!

И не жалъ бы намъ тое кривды терпѣти, бысмь людей до чого нового и николи неслыханого вели! Але ижъ до оное стародавнее згоды, которая первѣй, за єдиноцтва была въ церкви божой, свонхъ ведемо,— атоли за то таковое преслядоване терпимо, не отъ чужыхъ, не отъ поганъ, не отъ геретиковъ, але отъ своихъ ркомъ то православныхъ христианъ. Ну жъ што тыхъ явныхъ потварей — и словныхъ и на писмѣ выданныхъ насмотрѣли ся есмо яко быхмо хотѣли вѣру свою православную, а потомъ евангелицкую выгубить, вси обрядки церкви нашеє исакрамеита светые водлугъ стародавнего порадку церкви восточное въ ни-во-што обернути. Ну жъ што иншихъ розмаитыхъ прычынь — яко быхмо то для пожитковъ своихъ власныхъ, для мѣстець въ радѣ (сенатѣ), для пыхи, для лакомства чинити мѣли (с 114—5).

Смотри жъ одно — хто то чинить и хто таковые новины спросные розсѣвае? Певне не станъ духовный, которымъ бы пристойнѣй людей остерегати ся¹, але людъ посполитый, простый, ремесный, который покинувши ремесло свое (дратку, ножыцы и шило), а привлацивши собѣ врадѣ пастырскій, писмомъ божымъ ширмуютъ, ницуютъ, выворочаютъ и на свое блюзерские й хвалшивые потвары оборочаютъ, пастырей своихъ власныхъ соромотять, безчестятъ и потваряють. А на большоеobelженье якобы якимъ безецникомъ не зъ рукъ въ руцѣ, але на кій узявшы свое писма черезъ особъ легкихъ, незнаемыхъ подають². Не вѣру, жебы хрестиянскимъ чловѣкомъ таковой быти мѣлъ, хто бы се таковое кривды нашеє ужалити не мѣлъ! (с 116—7).

Лист до кн. Острозького, писаний три роки пізніш (у червні 1598 р.) і потім опублікований (того ж 1598 або на початку 1599 р.) — щільний апологічний трактат (близько аркуш звичайного друку) — може вважатися одним з кращих творів Потія з того погляду, що особа адресата, до котрого він звертався, вимагала від нього великої здержливості і поважання, отже, він стримується від звичайних своїх грубих вихваток, а, з другого боку, — вистерігається і того плаксивого тону, що в інших випадках відгонить лицемірством старого насильника. Тон взято досить гідний, хоч і не витриманий, і він не захоплює читача — через недостачу щирості і безпосередності — так само, як не зміг взяти на щирість і самого старого князя. З одного боку, авторові хочеться прихилити князя виразами вдячності і пієтизму, але, з другого, — в нім клекотить гнів на учасника колишніх спільних планів, що його відступив і вирікається власне за здійснення сих спільних планів! З тріумфального тону — довершеного великого діла: відновлення церковної єдності між «греками и римлянами», з вихвалення благодатей, що при-

¹ Хибна конструкція, розум. людям було б пристойніш мати осторугу від духовних.

² Цікава побутова подробиця!

носяться унією, він збивається на докори за допущені не-тактовності, на пригадки, що старий князь покинув його і видає його листи для публікації (в «Апокризисі») — коли він також міг би надрукувати з старого листування не одне неприємне князеві. Ся невитриманість псує музику — через те вона і не зробила пожаданого враження. Але все-таки письмо повне гарних і інтересних місць — і з чисто літературного погляду, і як вислів певної ідеології, і просто — цікавих побутових образків.

Так, напр., описується сучасний занепад Греції, її духовенства, церковного життя:

Не бачу жебы церковъ греческая черезъ килка летъ тыхъ прошлыхъ светобливая и лепшая быти и въ поступкахъ якихъ примножится мела, але што далей тымъ горей нищитъ и до великое неуместности и грубиянства приходитъ. Где межи старшими и дозоръцами церкви ничего иного одно пьянство, лакомство, светокупство, неправда, ненависть, потворы, упоръ пыха, надутость и иные злости панують такъ вельми, же тежъ ани работою горькою полепшити и смирится не хотятъ. О наукахъ въ писме светомъ и в ьныхъ, свецкихъ писмахъ, ку оздобе и цвиченью людъскому, где первой цветъ самый былъ, того вже ани пытай! Учителей, казнадеевъ добрыхъ межи ними и зъ свечьюю не найдешъ, и овшемъ — казанья за ересь папежскую себе почитають, покрываючи свою неуместность и грубиянство. Чого могли бы стены церкви острозкое соборное посветчити, коли анѣтиохейский патриарьха тамъ былъ, и коли презвитерь ваше кнежацкое милости слово божое проповедати хотель — же мусяль мовчкомъ съ катедры злезти (В польським виданні додано: бо йому того заборонив (очев патриарх) — називаючи казанья папською ересою)¹

Якую паметку по себе оставилъ въ тыхъ краяхъ Гаврилей патриарьха ахрыдоньский (охридський), который якобы прекупникъ неякий в краме розкладаючи товары свое торговаль, такъ онъ светые речи розгрешенья малые и великие торгомъ продаваль — великое розгрешенье по талеру, середнее по полталера, а меншее по шести грошей. На што все самъ очевисте у Берести очима своими смотрелемъ. Не воспоминаю иныхъ збытковъ, которыхъ было полно, и яко се потомъ и въ самомъ Рыме на зелживость всего народу Греческого и стану светителского написаль, а потомъ як марне, вернувшисе до Грецкихъ острововъ згинуль и явную казнь божию за свое збытки отнесъ (с 1023—5).

Коли кн. Острозький не прийняв простягнутої руки, й на свій лист Потій отримав глумливу відповідь Клірика, він додав до готової вже, мабуть, відповіді на «Апокризис» Філаleta, названої теж по-грецьки «Антирризис» (відповідь), свій лист до кн. Острозького і свою відповідь на «Одпис» Клірика, і все се разом випустив у 1599 р. на українській мові, а на другий рік (1600) вийшло се все також мовою польською². «Антирризис» вийшов безіменно — Потій називає його твором «побожного мужа Філотея»; традиція

¹ Памятники полемической литературы III с. 1021—3.

² Украинський і польський текст усіх трьох творів передр. в III т. Пам. полем. литер.